

Людмила Мельник

АНО «Інститут національних проблем освіти»

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВИТИ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Згідно з даними перепису населення 2002 року, в Росії проживає 145 млн. 200 тисяч осіб, 2,9 млн. з яких – українці (третє місце після росіян і татар).

Українці інтегровані в суспільно-політичне життя Російської Федерації і представлені в усіх сферах соціальної діяльності – в науці, освіті, державних органах управління і т.ін. Високий рівень професійної підготовки й освіченості забезпечують їм високу соціальну мобільність і соціальний статус у російському суспільстві. Громадяни Росії українського походження складають значний відсоток еліти Росії.

Найбільша кількість українців проживає в Москві – 253 600 осіб, Тюменській області – 211 400 осіб, Московській області – 147 800 осіб, Краснодарському краї – 131 800 осіб, Ростовській області – 118 500 осіб, Приморському краї – 94 100 осіб, Санкт-Петербурзі – 87 100 осіб, Воронежській області – 73 700 осіб.

Серед республік і автономних областей, де проживає найбільша кількість українців, можна виділити такі суб'єкти Російської Федерації:

1. ХМАО – 123 238 осіб
2. ЯНАО – 66 080 осіб
3. Республіка Комі – 62 115 осіб
4. Республіка Башкортостан – 55 249 осіб
5. Республіка Якутія (Саха) – 34 633 осіб
6. Республіка Татарстан – 24 016 осіб
7. Республіка Карелія – 19 248 осіб
8. Республіка Удмуртія – 11 527 осіб

З кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття продовжується організаційне структурування українців у Росії. Станом на 2009 рік, за особистими статистичними дослідженнями, в РФ всього існувало 90 українських громад – це і місцеві та регіональні національно-культурні автономії, і громадські організації, і відділення Всеросійської громадської організації «Об'єднання українців Росії» [3].

Більшість українських організацій Росії входило у дві федеральні структури – Всеросійську громадську організацію «Об'єднання

українців Росії» і Федеральну національно-культурну автономію «Українці Росії». В результаті планової перевірки ФНКА «Українці Росії» 21 листопада 2010 року Верховний суд Російської Федерації прийняв рішення про її ліквідацію. Прикро, але факт.

Діяльність Всеросійської громадської організації «Об'єднання українців Росії» також призупинена від січня 2011 року за рішенням Верховного суду Росії.

Незважаючи на це, на сьогодні спостерігається тенденція до збільшення кількості українських громад, які мають різний юридичний статус. Всього з різним статусом їх налічується 145. На базі цих громадських організацій починають створювати молодіжні об'єднання, що говорить про небайдужість нашої молоді до розвитку українського руху в РФ [3].

8-10 квітня 2011 року в Москві відбувся Перший «Український молодіжний форум Росії» на тему «Діалог у молодіжному середовищі: шляхи розвитку». Цей захід сприяв самоідентифікації та активізації діяльності української молоді в РФ, а також розвитку дружніх відносин між молоддю України та Росії. Участь у роботі Форуму брали керівники, активісти, члени організацій та неформальних об'єднань української молоді з усієї Росії, а також Лука Чижевський, «Союз українців Підляшшя» (Польща, м. Люблін), Олеся Палінська, Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка».

Програма Форуму була насичена різноплановими заходами і включала наукову (доповіді та обговорення), освітню (тренінги) та розважальну складові. Молодіжний рух у Росії проходить етап свого становлення і самоствердження.

На форумі були накреслені напрямки подальшої діяльності молоді: об'єднання ініціативних осередків української молоді, що функціонують в Російській Федерації; вивчення досвіду роботи міжнародних та регіональних молодіжних організацій; співпраця зі світовими об'єднаннями української молоді; втілення системи інформаційної взаємодії між молодіжними осередками та окремими її членами з використанням сучасних методів комунікації (на базі інтернету).

На початку ХХ століття також спостерігалось пожвавлення українського студентського руху по всій Росії. Активно створювали студентські земляцтва при навчальних закладах Російської імперії. Прикладом може бути Імператорський Московський університет

(тепер Державний університет ім. М. Ломоносова). Так, за архівними даними Державного історичного архіву м. Москви ф. 418, оп. 499, спр. № 15, № 96, № 181, при Імператорському Московському університеті діяли студентські земляцтва: Українське студентське земляцтво (9. 10. 1907 р. спр. № 181), Чернігівське студентське земляцтво (7. 12. 1913 р. спр. № 96), студентський український гурток ім. Т. Шевченка (18. 12. 1909 р. спр. № 15), Херсонське студентське земляцтво (18. 10. 1908 р. спр. № 15).

Дозвіл на діяльність оформлювали так:

«Учредители – студенты Московского Императорского Университета:

Николай Васильевич Виноградский

Михаил Ильич Рубцов

Евгений Ильич Рубцов

Иван Павлович Филиппенко

Александр Иванович Юркевич

Его Превосходительству Господину Проректору
Императорского Московского Университета
Студентов Императорского Московского Университета
физико-математического факультета, математического
отделения Михаила Ильича Рубцова
и студента юридического факультета
Ивана Павловича Филлипенко

ПРОШЕНИЕ

Имеем честь покорнейше просить Вас, Ваше Превосходительство, о разрешении учредить нам студенческий кружок студентов Черниговцев под названием «Черниговское землячество». При сем представляем выработанный нами «Устав Землячества Черниговского при Императорском Московском Университете».

Студент физико-математического факультета математического отделения – Михаил Ильич Рубцов.

Студент юридического факультета – Иван Павлович Филлипенко.

Ф. 418, оп. 498, дело № 96, Черниговское землячество,
В деле прошито и пронумеровано 5 (пять)».

Громадські організації українців Росії здійснюють свою діяльність відповідно до російського законодавства і своїх статутів. Деякі зареєстровані в Міністерствах юстиції РФ, деякі не зареєстровані, але не припинили своєї діяльності. Більшість українських організацій, маючи офіційний статус, намагаються досягнути реальної можливості відстоювати конституційні права щодо забезпечення культурно-освітніх потреб. Діяльність багатьох українських громад у Росії має на меті розвиток української культури, освіти, мови. Фактично вся робота проводиться силами і засобами самих громад.

Майже в кожній українській громаді Росії існують художні колективи, дитячі вокальні ансамблі, музично-літературні салони, гуртки вишивання, розпису по дереву, фольклорно-етнографічні, народно-хореографічні, фольклорні колективи і т. ін.

Етнокультурні інтереси російського населення України представляють майже 100 громадських об'єднань. Чотири з них мають Всеукраїнський статус: Товариство російської культури «Русь», Національне культурно-освітнє товариство «Русское собрание» і «Русская община Украины». Організаційну і матеріальну підтримку в проведенні численних заходів перелічених російських організацій надає Державний комітет України у справах національностей і релігії [5].

Найскладнішим завданням, яке стоїть нині перед українською громадою РФ, є розбудова українського шкільництва. Без своєї школи, без передачі своїм дітям знання рідної мови, культури, історії найчисленніша українська діаспора може досить швидко зникнути, деградувати й асимілюватися.

Які ж особливості розвитку української освіти на теренах Росії?

Нині в Росії немає жодної української школи, яка б мала юридичний статус. Одна з найпоширеніших форм національної освіти – це недільна або суботня школи, гуртки і т. д. Якість навчання в багатьох випадках мало кого задовольняє. П'ятирічний досвід роботи в Українській недільній школі в Москві (2005-2009 рр.) засвідчив, що сам процес навчання і засвоєння знань утруднюється тим, що доводиться працювати у вихідні дні, в різновікових групах, проводити індивідуальні заняття, відсутнє програмно-методичне забезпечення недільної школи, яка працює фактично без реально адаптованих програм і методики викладання, українську мову вивчають в більшості випадків за програмами, якими користуються вчителі в Україні, але у декілька разів спрощеними, переробленими під контингент дітей, які відвідують заняття.

Задоволення потреб населення у вивченні предметів українознавчого циклу вирішують українські громади. Все тримається на ентузіазмі педагогів, які працюють на громадських засадах без підтримки органів державної влади як Росії, так і України.

Багато в кого виникає питання: «Невже важко зібрати дітей для відкриття хоча б однієї загальноосвітньої школи, це приблизно 250-300 учнів, або хоча б класу, серед такої великої кількості українців, які живуть у Москві?». Так, це дуже важко. Важко зібрати дітей з усіх куточків Москви та області, але це реально. Необхідним є розробка державного стандарту з базових предметів українознавчого циклу і поступова системна робота над цим питанням, а також зацікавленість, підтримка, фінансування, домовленість між державами. У Москві при багатьох Посольствах різних країн функціонують школи. Питання про відкриття школи при Посольстві України в Російській Федерації навіть не порушують. Адже першим контингентом дітей у школі могли бути діти посольських працівників, далі діти заробітчани і т. ін. Протягом року надходить десятки телефонних дзвінків із запитаннями, куди піти вчитися українській дитині в Москві, але, на жаль, відповідь одна: почекайте, може, з нового навчального року це питання вирішиться.

Відкриття української загальноосвітньої школи – питання не одного дня. Необхідно, щоб паралельно з вирішенням питання про створення загальноосвітньої української школи функціонували недільні школи.

15 червня 2011 року відбулась зустріч Міністра освіти і науки Російської Федерації А. О. Фурсенка з українською громадою, де порушували питання відкриття української школи, класу, факультативів. Аргументом російської сторони про відмову відкриття української школи є небажання батьків, щоб їхні діти відвідували українську школу в Москві. Міністр наполягає на тому, щоб спершу були зібрані заяви в школу, а потім відбулося її відкриття. А чому не зробити навпаки? Дайте оголошення, приміщення, кошти – і підуть діти в українську школу.

Сьогодні в Москві проживає кілька десятків українських філологів, кандидатів філологічних наук, талановитих педагогів, але роботи для них немає.

Відкриття загальноосвітньої української школи в Москві і в Росії – це питання, яке повинне вирішуватись на всіх рівнях. Все це потребує серйозної підтримки з боку обох держав. Винятком у цій ситуації є Республіка Башкортостан, суб'єкт Російської Федерації, де

протягом 20 років діє сім шкіл з вивченням предметів українознавчого циклу, в тому числі три муніципальні українські недільні школи, це все існує завдяки зусиллям Почесного голови всеросійської громадської організації «Об'єднання українців Росії», кандидата історичних наук Василя Яковича Бабенка. Не можна не сказати про Заозерну загальноосвітню середню школу № 16 Томської області, де працює український клас (вчитель Антоніна Олександрівна Макаревич), до якого зовсім нема справи нікому з владних структур, крім голови Томської регіональної громадської організації «Центру української культури «Джерело»» Мирослави Орестівни Філіпової. Поруч, у цій же школі, є польський клас, куди держава Польща вкладає все – фінансову допомогу, технічну, методичну тощо.

За статистичними даними на 2011 рік, на теренах Росії працюють без юридичного статусу заклади, де вивчають предмети українознавчого циклу без відповідних програм, відповідної системи:

1. Республіка Карелія, м. Петрозаводськ – недільний клас.
2. Республіка Татарстан, м. Казань – українська недільна школа
3. Республіка Татарстан, м. Нижнекамськ – гурток плекання української мови.
4. Краснодарський край, м. Краснодар – факультатив з української мови при крайовій експериментальній середній загальноосвітній школі народного мистецтва.
5. Воронежська обл., м. Воронеж – факультатив з української мови при загальноосвітній школі № 91.
6. Іркутська область, м. Іркутськ – недільна школа.
7. Оренбурзька область, м. Оренбург – українська недільна школа.
8. Ханті-Мансійський автономний округ, м. Сургут – українська недільна школа.

Сьогодні говорити про те, що тільки на громадських засадах можна підняти українську освіту, неможливо.

Слід зазначити, що питаннями українського шкільництва, яке є потужним фактором збереження національної ідентичності найбільшої у світі тримільйонної української діаспори в Росії, практично ніхто не займається. Добрим винятком у цій справі є Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою «Львівської політехніки», який на прохання Посольства України у Російській Федерації опрацював навчальні програми для шкіл з етнонаціональним компонентом. МІОК вперше за усі часи

незалежності України запропонував до реалізації власний проект підтримки та розвитку українського шкільництва «Українській освіті в Росії». Зроблені перші кроки реалізації проекту. Укладені договори про співпрацю зі школами м. Львова. Розпочата конкретна робота із залученням професіоналів – педагогів з України, в основу якої закладена ідея патронату. Для реалізації цього проекту, без сумніву, потрібна державна допомога двох країн, а також необхідним і чи не основним є бажання самих освітян, українських філологів Росії долучитися до його реалізації.

За останні три роки жодного разу не виділяли для дітей, членів українських громад Росії, путівки в міжнародні дитячі табори «Артек», «Молода гвардія». Завдяки Міжнародному інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) «Львівської політехніки» (директор Ірина Михайлівна Ключковська) дітей діаспорян запрошують в літні табори.

Необхідна цілісна система освіти українською мовою, яка б включала широку мережу державних українських шкіл, класи з українською мовою навчання, факультативи, гуртки, центри, кафедри україністики при вищих навчальних закладах, методичні центри, адаптовані методичні матеріали тощо.

Реалізація потреб української діаспори в освіті вимагає впровадження комплексних заходів, які б відображали всі сторони освітнього процесу, спиралися на закон РФ «Про мови», яким передбачено створення системи закладів виховання та освіти мовами народів РФ, розроблення державних програм збереження та розвитку їхніх мов, сприяння виданню літератури, використання цих мов у засобах масової інформації. У статті 6 Закону РФ «Про освіту» декларується, що «право громадян на отримання освіти рідною мовою забезпечується створенням необхідної кількості відповідних освітніх закладів, класів та груп, а також умов для їх функціонування» [2].

Звернемось до даних перепису населення України 2001 року. Українці складають 72,7 %, росіяни – 22,1 % [4].

В Україні існує розгалужена державна мережа загальноосвітніх закладів з російськомовним навчанням. Серед державних загальноосвітніх шкіл, які діють в Україні в 2008-2009 навчальних роках, 1 199 – з російською мовою навчання, а 1 628 – двомовні, тобто як з українською мовою, так і російською. За даними Інституту інноваційних технологій Міністерства освіти і науки України, у 2008-2009 роках у цілому в загальноосвітніх школах України з російською

мовою навчалось 779 423 учні. Крім того, російську мову як предмет вивчали 1 292 518 школярів, факультативно – ще 165 544 учні.

Випускники загальноосвітніх шкіл з російською мовою навчання можуть проходити державну атестацію з російської мови і літератури за бажанням.

Підготовка спеціалістів з російської мови і літератури здійснюється в 31 вищому навчальному закладі України, зокрема: в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Ужгородському національному університеті, Національному університеті «Острозька Академія» та ін.

А що маємо в Москві?

У Московському державному лінгвістичному університеті є група журналістів (8 осіб), яка вивчає українську мову як другу іноземну. Викладач – молодий спеціаліст Людмила Володимирівна Гмиря, запрошена на роботу з Києва. Своїх вищих навчальних закладів з підготовки українських філологів у Москві немає.

Загалом маємо такі статистичні дані про студентів: на 2009-2010 рр. у Російській Федерації навчається 7 067 громадян України, з яких 6 159 – на компенсаційній основі. В 2010-2011 навчальному році Україні виділено за рахунок державного бюджету 279 федеральних стипендій, з них 40 – на повний курс, 5 – аспірантських місць, 234 – для «співвітчизників», 114 – для підвищення кваліфікації, у т. ч. викладачів російської мови.

У цьому році для випускників української діаспори Росії були виділені квоти для вступу в українські вузи – 53 місця, з яких 20 призначалися для діаспори.

Видано підручників в Україні російською мовою із коштів державного бюджету – 1 555 500, українською мовою в Росії – 0 (2008 р.).

Якщо в Україні працює маса філіалів російських вузів, то в Росії – жодного українського.

Таким чином, бачимо що культурно-освітні потреби етнічних росіян в Україні на сьогодні забезпечуються на рівні, який відповідає українському законодавству, тобто на рівні, який демонструє система середньої і вищої освіти, вони мають можливість отримувати інформацію на рідній мові, відвідувати російськомовні культурні заклади, чого не можна сказати про українців, які живуть на території Російської Федерації.

Що треба зробити, щоб на всіх просторах Росії, де сущі українці, звучало українське слово? Насамперед розробити концепцію і

програму української національної освіти. На державному рівні треба пропагувати вивчення української мови українськими дітьми. Особливої уваги вимагає підготовка вчителів для потреб української освіти в російських вищих навчальних закладах. Розробка підручників, навчальних посібників, технічних засобів навчання повинна проводитись з урахуванням специфіки вивчення рідної мови в російському мовному оточенні [1, с. 12].

Налагоджена співпраця в галузі української освіти Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії (директор Петро Петрович Кононенко) та Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою «Львівської політехніки» (директор Ірина Ключковська) з Інститутом національних проблем освіти м. Москви. Між ними укладено договори про творчу співпрацю. Сподіваємось, що загальними зусиллями ми вирішимо це питання.

-
1. Бабенко В. Я., заступник голови ОУР. Виступ на III Конгресі українців Росії / В. Я. Бабенко // Украинское обозрение. – № 2(4), травень 2002. – С.12.
 2. Закон РФ «Про освіту», стаття 6, 10.07.1992.
 3. Мельник Л. М. Українські організації Росії. Довідник / Л. М. Мельник. – М., 2009; М., 2011.
 4. <http://www.ukrcensus.gov.ua/rus/>
 5. <http://pravda.com.ua/news/ukraine/2009/11/24/6739>.
 6. Ф. 418, оп. 498, справа № 96.